

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΘΑΔΙΚΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Γ΄.

Ὅλον ἔστι περὶ τοῦ ἄν. θεοῦ καὶ ἀθανάτου
βουλεύσαστο ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οἰκείων. (Πλάτ. Θεάγης.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1881

ΠΛΑΤΩΝ

ΕΤΟΣ Γ'.

ΜΑΙΟΣ ΚΑΙ ΙΟΥΝΙΟΣ 1881

ΤΕΥΧ. Ζ' ΚΑΙ Η'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤ' ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΠΑΙΔΕΙΑΣ. ¹

Ἄριστοτέλης, ὁ μέγιστος τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος, ὁ περιλαβὼν ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτοῦ διανοίᾳ ἀπάσας τὰς περὶ τῶν ὄντων γνώσεις, ὁ συναγαγὼν ἐπιμελῶς τὴν ἀπανταχοῦ διεσπαρμένην τοῦ ἐπιστητοῦ ὕλην καὶ συναρθρώσας αὐτὴν τεχνηέντως καὶ ἀναγαγὼν αὐτὴν εἰς σύστημα ἰδανικὸν περικαλλέστατον καὶ θαυμασιώτατον, ὁ μετ' ἀξιοθαυμάστου βαθυνοίας παρακολουθήσας τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας καὶ μετὰ μεγίστης ὀξυνοίας ἀναλύσας καὶ ἀνατεμὼν ἅπαντα τὰ ζητήματα μικρὰ καὶ μεγάλα, ὁ τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν γνώσεων ἐποικοδομήσας, ὁ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ αὐτοῦ ἐρεύνῃ τὴν ἀντίθετον τῷ Πλάτωνι ὁδὸν ἀκολουθήσας, ἀρξάμενος οὐχὶ ἐκ τῶν ἰδεῶν πρὸς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἐκ τῶν πραγμάτων πρὸς τὰς ἰδέας, ὁ πατὴρ καὶ τελειωτὴς τῆς λογικῆς ἐπιστήμης καὶ ἔνδοξος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου παιδαγωγός, ἐν τῷ κύκλῳ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ ἐρευνῶν περιέλαβεν ὡς καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, ὁ δαιμόνιος Πλάτων,² καὶ τὸ περὶ παιδείας ζήτημα. Διογένης ὁ Λαέρτιος μνημονεύει ἴδιον περὶ παιδείας σύγγραμμα τοῦ Ἀριστοτέλους.

(1) Ἡ πραγματεία αὕτη, ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ Συλλόγῳ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ἐν τῷ ὁμωνύμῳ περιοδικῷ δημοσιευθεῖσα (τόμ. ε', σελ. 226), καταχωρίζεται καὶ ἐνταῦθα χάριν τῶν συνδρομητῶν τοῦ Πλάτωνος.

² Περὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος τοῦ Πλάτωνος ἐγράψαμεν ἰδίαν πραγματείαν ἐν τῷ παρόντι περιοδικῷ (τόμ. Α', σελ. 33).

Τὸ σύγγραμμα ὅμως τοῦτο, ὡς καὶ ὁ προτρεπτικός, ὁ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ μὲν Λαερτίου μνημονευόμενος,¹ εἰς τὸν αὐτὸν δὲ ἴσως παιδαγωγικὸν κύκλον ὑπαγόμενος, δυστυχῶς δὲν περιῆλθον μέχρις ἡμῶν, ὅπως καὶ ἄλλα ἔξοχα τοῦ αὐτοῦ φιλοσόφου πονήματα ἐξηφανίσθησαν κακῇ μοίρᾳ ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου. Ἐκ τῶν νῦν ὅμως σωζομένων συγγραμμάτων καὶ ἰδίως ἐκ τῶν *Πολιτικῶν* καὶ *Ἠθικῶν Νικομαχείων* θέλομεν πειραθῆν νὰ καταδείξωμεν διὰ βραχείων τὰς θεμελιώδεις περὶ παιδείας ἀρχὰς καὶ καθόλου τὸ παιδαγωγικὸν σύστημα τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅπερ στηρίζεται ἐπὶ τῶν θεωριῶν αὐτοῦ περὶ τε τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνθρώπινου βίου καθόλου καὶ τῆς πολιτείας ἰδία.

Α'.) Περὶ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος, τὸ αἰσθητικώτατον πάντων τῶν ζώων,² διακρίνεται αὐτῶν κατ' Ἀριστοτέλη οὐ μόνον κατὰ τοῦτο ὅτι αὐτὸς μὲν κέκτηται λογικόν, ἐκεῖνα δὲ δουλεύουσι ταῖς ἑαυτῶν ὀρμαῖς³ αὐτὸς μετείληφεν ἀναμνήσεως, ἐκείνων δὲ μόνον τινὰ ἐκοινωνήσαν μνήμης τινός⁴ ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸδε, ὅτι αὐτὸς μόνος ἔτυχε γλώσσης, ἥτοι λόγου προφορικοῦ, πρὸς δήλωσιν τοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ βλαβεροῦ, αὐτὸς μόνος ἔχει συναίσθησιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, καὶ μόνος αὐτὸς δύναται νὰ ἐκφράσῃ δι' ἐνάρθρου φωνῆς πάντα τὰ ἠθικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα, ὧν κοινωνοῦντες ἀπαρτίζομεν οἰκίαν καὶ πόλιν.⁵ Ἐπει-

1 Διογ. Λαερτ. 5, 12.

2 Περὶ ζώων μορίων βιβλ. 2, κεφ. 17.

3 « Οὐδὲν γὰρ, ὡς φαμέν, μάτην ἢ φύσις ποιεῖ, λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει » (Πολιτ. 1, 2, σ. 1253). Καὶ « τὰ γὰρ ἄλλα ζῷα οὐ λόγου αἰσθανόμενα, ἀλλὰ παθήμασιν ὑπηρετεῖ » (Αὐτ. 1, 5).

4 « Μνήμης μὲν καὶ διδαχῆς πολλὰ (τῶν ζώων) κοινωνεῖ, ἀναμνησθεσθαι δὲ οὐδὲν ἄλλο δύναται πλὴν ἄνθρωπος » (Περὶ ζώων ἱστορ. 1, 4. Πρβλ. καὶ περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως 2).

5 « Ἡ μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἠδέος ἔστι σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζώοις· μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις ἐλήλυθεν ὥστε αἰσθάνεσθαι τοῦ λυπηροῦ καὶ ἠδέος καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοισι· ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἔστι τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερὸν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀδίκον. Τοῦτο γὰρ πρὸς τ' ἄλλα ζῷα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἰσθησιν ἔχειν· ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν » (Πολιτ. 1, 2, σ. 1253).

δὴ δὲ ἡ πόλις, φύσει πρώτη οὔσα καὶ τέλος πασῶν τῶν κοινωνιῶν, εἶναι αὐταρκεστάτη πρὸς τὸ εὖ ζῆν,¹ ἔπεται ὅτι καὶ « ὁ ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῶον » εἶναι, ἥτοι φύσει προώριστα νὰ συζῆ καὶ εὐδαιμονῆ μετὰ τῶν ὁμοίων ἀνθρώπων,² « ὁ δὲ ἄπολις διὰ φύσιν καὶ οὐ διὰ τύχην ἥτοι φαῦλός ἐστιν ἢ κρείττων ἢ ἄνθρωπος,³ ἢ « ὁ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μηθὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν οὐδὲν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ θηρίον ἢ θεός. »⁴

B') Περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Ὁ ὑψιστος σκοπὸς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κεῖται κατ' Ἀριστοτέλη ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ⁵ ἥτις, οὐδενὸς ἐνδεῆς οὔσα, ἀλλ' αὐτάρκης καὶ μόνον δι' ἑαυτὴν καὶ οὐχὶ χάριν ἄλλου τινὸς ἐπιζητούμενη,⁶ ἀποβαίνει τέλειον τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθόν, οὔπερ οὗτος, ὡς ζῶον πολιτικόν, ἐπιθυμεῖ νὰ κοινωνῆ μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.⁷ Εἶναι δὲ εὐδαιμονία, κατ' Ἀριστοτέλη, ἐνέργεια τῆς ψυχῆς κατ' ἀρετὴν τελείαν,⁸ ὡς τοιαύτη δὲ φέρει τὴν ἡδονὴν ἐν ἑαυτῇ.⁹ Κατὰ ταῦτα λοιπὸν τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν εὐδαιμονίαν στοιχεῖα εἶναι δύο, ἥτοι τελεία ἀρετὴ καὶ ἀληθῆς ἡδονή· τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐσωτερικῶς στενότατα συγγενεύουσι πρὸς ἄλληλα. Εὐδαιμόνων ἄρα κατ' Ἀριστοτέλη μόνον ἐκεῖνος εἶναι, ὅστις, κατ' ἀρετὴν πράττων, τὴν ἀληθεστάτην συναισθάνεται ἡδονήν.¹⁰ Καὶ εἶναι μὲν ἀλη-

1 Οἰκονομικῶν 1, 1.

2 « Φύσει μὲν οὖν ἡ ὁρμὴ ἐν πᾶσιν ἐπὶ τὴν τοιαύτην κοινωνίαν » (Πολιτ. 1, 2).

3 Αὐτόθι.

4 Αὐτόθι.

5 Ἠθικ. Νικομ. 1, 2 καὶ 5 ἐκδ. Imm. Bekkeri.

6 « Δῆλον ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν τῶν καθ' αὐτὰς ἀρετῶν τινα θετέον καὶ οὐ τῶν δι' ἄλλο· οὐδενὸς γὰρ ἐνδεῆς ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' αὐτάρκης (Αὐτόθι 10, 6). » Καὶ « ταύτην (τὴν εὐδαιμονίαν) αἰρούμεθα ἀεὶ δι' ἑαυτὴν καὶ οὐδέποτε δι' ἄλλο » (Αὐτόθι 1, 5).

7 « Τὸ γὰρ τέλειον ἀγαθὸν αὐταρκες εἶναι δοκεῖ· τὸ δ' αὐταρκες λέγομεν οὐκ αὐτῷ μόνῳ τῷ ζῶντι βίον μονώτην, ἀλλὰ καὶ γονεῦσι καὶ τέκνοις καὶ γυναικὶ καὶ ὄλως τοῖς φίλοις καὶ πολίταις » (Αὐτ. 1, 5, καὶ 9, 9).

8 Ἠθικ. Νικ. 1, 13.—« Διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν ἄρα εὖ ζήσομεν· τὸ δὲ γε εὖ ζῆν καὶ εὖ πράττειν οὐθὲν ἄλλο ἢ τὸ εὐδαιμονεῖν λέγομεν· τὸ ἄρα εὐδαιμονεῖν καὶ ἡ εὐδαιμονία ἐν τῷ εὖ ζῆν ἐστὶ, τὸ δ' εὖ ζῆν ἐν τῷ κατὰ τὰς ἀρετὰς ζῆν » (Ἠθ. μεγ. 4).

9 Ἠθικ. Νικομ. 1, 8.

10 Ἠθικ. Νικ. 10, 6.

θές ὅτι εἰς τὴν εὐδαιμονίαν συντρέχουσι καὶ τινὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ· ταυ-
τα ὅμως δὲν εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, οὐδὲ ποιεῖ κακοδαίμονα τὸν κατ'
ἀρετὴν πράττοντα ἢ ἔλλειψις αὐτῶν.¹

Ἀρετὴν δὲ λέγων ὁ Ἀριστοτέλης ἐννοεῖ οὐχὶ τὴν τοῦ σώματος, ἀλλὰ
τὴν τῆς ψυχῆς². Ἐπειδὴ δὲ ἡ ψυχὴ συνίσταται ἐκ δύο μερῶν, γνωστικοῦ
καὶ ὀρεκτικοῦ, « ὧν τὸ μὲν ἔχει λόγον καθ' αὐτὸ, τὸ δὲ οὐκ ἔχει μὲν
καθ' αὐτὸ, λόγῳ δ' ὑπακούειν δυνάμενον, » ἔπεται ὅτι καὶ αἱ ἀρεταὶ
τῆς ψυχῆς κατ' Ἀριστοτέλην εἶναι δύο εἰδῶν, ἥτοι *διανοητικαὶ καὶ ἠθικαί*.³
Ἐπειδὴ δὲ ὁ νοῦς ἢ ὁ λόγος εἶναι θεῖόν τι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἥτοι τὸ ἰδίως
αὐτὸν ἐξανθρωπίζον καὶ ἀποθεοῦν, ἔπεται ὅτι αἱ *διανοητικαὶ ἀρεταὶ* εἶναι
πολλῶ ὑψηλότεραι καὶ εὐγενέστεραι τῶν ἠθικῶν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συ-
νάγεται ὅτι καὶ ἡ *εὐδαιμονία* κατ' Ἀριστοτέλην εἶναι οὐχὶ σωματικὴ,
ἀλλὰ *ψυχικὴ*, καὶ ὅτι ἡ *τελεία εὐδαιμονία* κεῖται ἐν τῇ ὑψηλοτέρᾳ τῆς
ψυχῆς ἐνεργείᾳ, ἥτοι ἐν ταῖς *διανοητικαῖς ἀρεταῖς*.⁴ Ἐκ τῶν διττῶν
ἀρετῶν « ἡ μὲν *διανοητικὴ* τὸ πλεῖστον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν
γένεσιν καὶ τὴν αὐξήσιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου· ἡ δὲ *ἠθικὴ*
ἐξ ἔθους περιγίγνεται, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα ἔσχηκεν μικρὸν παρεγκλίνον ἀπὸ
τοῦ ἔθους.»⁵ Ἐντεῦθεν γίνεται φανερόν ὅτι οὐδεμίᾳ τῶν ἀρετῶν οὔτε φύσει,
οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίγνεται ἡμῖν· ἀλλ' ἡμεῖς ἐκ φύσεως ἐπλάσθημεν πρὸς
παραδοχὴν αὐτῶν, τελειούμενοι διὰ τοῦ ἔθους.⁶ Ἐὰν λοιπὸν ἀρετὴ ᾖ
λογικὴ τις καὶ δι' ἀσκήσεως ἐνισχυομένη ἐνέργεια, μὴ ἀπάδουσα εἰς τὴν
φύσιν ἡμῶν, ἔπεται ὅτι τρεῖς ὅροι ἀπαιτοῦνται ὅπως γίνωμεν ἀγαθοὶ ἄν-
θρωποι, ἥτοι *φύσις, ἔθος ἢ ἔξις καὶ διδασχὴ ἢ λόγος*.⁷ Ἡ τριπλῆ αὕτη

1 Ἠθικ. Νικ. 7, 14, 10, 10. Πολιτ. 4 (ἢ 7), 43, σ. 1332. 5, (8), 2. Ῥητορ.
4, 5.

2 Ἠθικ. Νικ. 4, 43.—Πολιτ. 4, (7), 14, σ. 1333.

3 Ἠθ. Νικ. 4, 43.

4 « Εἰδ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια, εὐλογον κατὰ τὴν κρατί-
στην. αὕτη δ' εἴη τοῦ ἀρίστου· εἴτε δὴ νοῦς τοῦτο, εἴτε ἄλλο τι, ὃ δὴ κατὰ φύ-
σιν δοκεῖ ἄρχειν καὶ ἡγεῖσθαι καὶ ἐννοίαν ἔχειν περὶ καλῶν καὶ θεῶν· εἴτε θετον
ὄν καὶ αὐτὸ, εἴτε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θεϊότατον, ἢ τούτου ἐνέργεια κατὰ τὴν οἰκείαν
ἀρετὴν εἴη ἂν ἡ τελεία εὐδαιμονία· ὅτι δ' ἐστὶ θεωρητικὴ, εἴρηται. » (Αὐτ.
10, 7. Πρὸς καὶ 10, 8).

5 Ἠθ. Νικ. 2, 4.

6 « Οὔτε ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνοντο αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν
ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειούμενοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους » (Αὐτ. 2, 4).

7 « Γίνεσθαι δ' ἀγαθοὺς οἴονται οἱ μὲν φύσει, οἱ δὲ ἔθει, οἱ δὲ διδασχῇ.

συνδρομή συνάδει καὶ πρὸς ὅσα ὅ,τε Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι ἀπαιτοῦσι πρὸς πλήρωσιν οἷασδὴποτε πράξεως.¹ Οἱ τρεῖς οὗτοι ὅροι καὶ ἰδίως ἡ ἔξις καὶ ἡ διδαχὴ² (διότι ἡ φύσις οὐκ ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν) ἀποτελεῖ τὴν παιδείαν.

Γ'.) Περὶ παιδείας καθόλου.

Ἡ παιδεία κατ' Ἀριστοτέλη ἔχει μὲν ρίζας πικράς, φέρει ὅμως καρποὺς γλυκεῖς. Αὕτη ἐν μὲν ταῖς εὐτυχίαις εἶναι κόσμος, ἐν δὲ ταῖς ἀτυχίαις καταφυγή· ὁ δὲ ἔχων ταύτην διαφέρει τοῦ μὴ ἔχοντος ὅσῳ ὁ ζῶν τοῦ τεθνηκότος.³ Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ πολιτείᾳ προώριστα νὰ ζήσῃ καὶ ζῆ, καὶ μόνον ἐν αὐτῇ δύναται νὰ τύχῃ τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας, τὸ αὐτὸ τέλος μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν ἐπιδιώκων, διὰ τοῦτο καθῆκον τῆς πολιτείας εἶναι νὰ μορφώσῃ ἀγαθοὺς πολίτας, παρέχουσα εἰς πάντας τὴν αὐτὴν μὲν παιδείαν, συνάδουσαν ὅμως πρὸς τὸν ἑαυτῆς χαρακτῆρα.⁴ Ἐκ τῆς τοιαύτης παιδείας ἀποκλείει ὁ Ἀριστοτέλης τοὺς δούλους, θεωρῶν αὐτοὺς ἐστερημένους ἐλευθέρας προαιρέσεως, ἀπαραιτήτου οὔσης πρὸς ἀρετὴν καὶ τῆς τοῦ βουλευέσθαι δυνάμεως.⁵ Περὶ δὲ τῆς παιδείσεως τοῦ θήλειος γένους, εἰς ὃ ἀποδίδει μὲν τὴν ὑπαρξιν τοῦ βουλευτικοῦ, θεωρεῖ ὅμως αὐτὸ ἄκυρον,⁶ οὐδένα λόγον ποιεῖται ὁ Ἀριστοτέλης, ἀρκεῖται δὲ μόνον νὰ καταδείξῃ τὰς ἀρετὰς, αἵτινες πρέπει νὰ κοσμῶσι τὴν γυναῖκα, ἥτοι σώματος μὲν κάλλος καὶ μέγεθος, ψυχῆς δὲ σωφροσύνην καὶ φιλεργίαν ἄνευ ἀνελευθερίας.⁷ Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῶν σπουδαιο-

τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως δῆλον ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διὰ τινος θείας αἰτίας τοῖς ὡς ἀληθῶς εὐτυχέσιν ὑπάρχει· ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ διδαχὴ μὴ ποτε οὐκ ἐν ἅπασιν ἰσχύη ἀλλὰ δεῖ προδιειργάσθαι τοῖς ἔθεσι τὴν τοῦ ἀκροατοῦ ψυχὴν κτλ. (ῬΗΘ. Νικ. 10, 10). Πρὸβλ. καὶ Πολιτ. 5, (7), 13.

1 Ποιητ. I. Μετὰ τὰ φυσ. 8, 5. Πλάτ. Φαῖδρ. 269 — Πλούτ. περὶ παιδ. ἀγ.

2 « Τὰ μὲν γὰρ ἐθιζόμενοι μανθάνουσι, τὰ δ' ἀκούοντες » (Πολιτ. 4, (7) 13). 6, Διογ. Λαερτ. 5, 17—19.

3 Διογ. Λαερτ. 5, 17—19.

4 « Ἐπεὶ δ' ἐν τὸ τέλος τῇ πόλει πάση, φανερόν ὅτι καὶ τὴν παιδείαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι πάντων καὶ ταύτης τὴν ἐπιμέλειαν εἶναι κοινήν καὶ μὴ κατ' ἰδίαν » (Πολ. 5, (8), 1).

5 « Ὁ μὲν γὰρ δοῦλος ὅλως οὐκ ἔχει τὸ βουλευτικόν » (Αὐτ. 1, 13) Πρὸβλ. καὶ 1, 4.

6 Πολιτ. 1, 13, 5.

7 Ῥητορ. 1, 5.

τάτων πρὸς παιδείωσιν στοιχείων εἶναι τὸ ἔθος ἢ ἡ ἔξις, ἔπεται ὅτι «νόμοις δεῖ τετάχθαι, κατ' Ἀριστοτέλη, τὴν τροφήν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα, οὐκ ἔσται γὰρ λυπηρὰ συνήθη γινόμενα.»¹ Ὁ νομοθέτης ἔχων ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ σωματικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ ψυχικοῦ καὶ ἐκ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τὸ ὀρεκτικὸν (ἦτοι τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς) ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ γνωστικοῦ (ἦτοι τοῦ λογικοῦ μέρος τῆς ψυχῆς), πρέπει νὰ κανονίσῃ καὶ διατάξῃ πρῶτον μὲν τὰ ἀφορῶντα τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ σώματος, εἶτα δὲ τὰ ἀφορῶντα τὴν ῥύθμισιν τῆς ὀρεκτικῆς δυνάμεως, μετὰ δὲ ταῦτα τὴν διαμόρφωσιν τοῦ γνωστικοῦ, ἦτοι τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου, ὅστις κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι τέλος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.² Οἱ παιδευόμενοι νέοι τρία τινὰ κατ' Ἀριστοτέλη ὀφείλουσι νὰ μάθωσιν ἦτοι 1] τὰ ἀναγκαῖα ἐκ τῶν πρὸς τὸν βίον χρησίμων (ἀποκλειομένων τῶν βαναύσων ἔργων, τῶν πρὸς τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τῆς ἀρετῆς ἄχρηστον ἀπεργαζομένων τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων ἢ τὴν ψυχὴν ἢ τὴν διάνοιαν), 2] τὰ ἄγοντα πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν, καὶ 3] τὰ πέραν τούτων, τουτέστι τὰ ὑψηροῦντα εἰς τὰς ὑψίστας θεωρητικὴ σπουδὰς ἢ συντελοῦντα εἰς ἄσκησιν τῶν διανοητικῶν ἀρετῶν.³

Ὁ Ἀριστοτέλης ὀρίζει τρεῖς κυρίας περιόδους τῆς παιδείας, ὧν ἐκάστη περιλαμβάνει χρονικὸν διάστημα ἑπτὰ ἐτῶν ἦτοι τὴν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ τέκνου μέχρι τοῦ 7 ἔτους, τὴν ἀπὸ τοῦ 7 μέχρι τοῦ 14, ἦτοι μέχρι τῆς ἠθικῆς ἡλικίας, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ 14 μέχρι τοῦ 21. Καὶ μέχρι μὲν τοῦ 7 ἔτους οἱ παῖδες κατ' Ἀριστοτέλη δὲν πρέπει νὰ μανθάνωσιν εἰμὴ μόνον νὰ βλέπωσι καὶ ν' ἀκούωσι.⁴ ἀπὸ δε τοῦ 7 μέχρι τοῦ 14 πρέπει νὰ μανθάνωσι καὶ νὰ γυμνάζωνται ἐν ταῖς εὐκολωτέραις ἀσκήσεσιν.⁵ ἀπὸ δὲ τοῦ 14 μέχρι τοῦ 17, ἦτοι ἐπὶ τρία ἔτη, νὰ παιδεύωνται μόνον ἐν τῇ μουσικῇ καὶ νὰ τυγχάνωσιν ἐπιστημονικῆς παιδείσεως, ἀπὸ δὲ τοῦ 17 μέχρι τοῦ 21 ἔτους νὰ καθυποβάλλωνται

1 Ἠθ. Νικ. 10, 10.

2 « Ὡσπερ δὲ τὸ σῶμα πρότερον τῆ γενέσει τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ τὸ ἄλογον τοῦ λόγον ἔχοντος· φανερόν δὲ καὶ τοῦτο· θυμὸς γὰρ καὶ βούλησις, ἔτι δὲ ἐπιθυμία καὶ γενομένοις εὐθύς ὑπάρχει τοῖς παιδίοις, ὁ δὲ λογισμὸς καὶ ὁ νοῦς προῖοσιν ἐγγίνεσθαι πέφυκε· διὸ πρῶτον μὲν τοῦ σώματος τὴν ἐπιμέλειαν ἀναγκαῖον εἶναι προτέραν ἢ τὴν τῆς ψυχῆς, ἔπειτα τὴν τῆς ὀρέξεως, ἕνεκα μὲν τοῦ νοῦ τὴν τῆς ὀρέξεως, τὴν δὲ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς » (Πολιτ. 4, (7), 15).

3 Πολιτ. 5, 8, 2.

4 Πολιτ. 4, (7), 17.

5 Αὐτ. 5, (8), 4.

εἰς τραχυτέρας ἀσκήσεις καὶ εἰς ὠρισμένην δίαιταν, συντελοῦσαν ἔνθεν μὲν εἰς περιστολὴν τῆς γενετησίου ὀρμῆς, ἔνθεν δὲ εἰς πρόσκτησιν πολεμικῆς δεξιότητος καὶ σωματικῆς καρτερίας. Καθόλου δ' εἰπεῖν ἀπαγορεύει ὁ Ἀριστοτέλης τὴν σύγχρονον ἀσκησιν τῆς τε διανοίας καὶ τοῦ σώματος, ὡς παρακωλύοντος τοῦ μὲν τὴν τοῦ ἑτέρου αὐξήσιν.¹

Δ'.) Περὶ γάμου καὶ τεκνοποιίας.

Ἡ τῶν παιδῶν ἀγωγή ἄρχεται κατ' Ἀριστοτέλη ἀπὸ τῆς συνάψεως τοῦ γάμου, ὃν θεωρεῖ γινόμενον « οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον » συντελούντων.² Εὐτυχεῖς γάμους καὶ παραγωγούς καλῶν παιδῶν θεωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης τοὺς γινομένους ἐν καταλλήλῳ ἡλικίᾳ. Κατάλληλον δὲ πρὸς γάμον ἡλικίαν θεωρεῖ διὰ μὲν τοὺς ἄνδρας τὸ 37 ἔτος, διὰ δὲ τὰς γυναῖκας τὸ 18. Ἡ τῆς τεκνοποιίας λειτουργία πρέπει νὰ ἐξακολουθῆ κατ' αὐτὸν ἀκμαζούσης τῆς ἡλικίας, ἥτοι μέχρι τοῦ πεντηκοστοῦ ἔτους, οὐχὶ δὲ παραιτέρω· « τὰ γὰρ τῶν πρεσβυτέρων ἔγκονα, καθάπερ τὰ τῶν νεωτέρων, ἀτελῆ γίνονται καὶ τοῖς σώμασι καὶ ταῖς διανοίαις, τὰ δὲ τῶν γεγηρακότων ἀσθενῆ.»³ Ὁ Ἀριστοτέλης, προσδιορίζων τὴν σχέσιν μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἀποφαίνεται ὅτι ἡ γυνὴ δὲν πρέπει νὰ κατέχη θέσιν δουλικὴν ὡς πρὸς τὸν ἄνδρα. Ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ πρέπει νὰ συμπληρῶσιν ἀλλήλους οὐ μόνον φυσικῶς, ἀλλὰ καὶ ἠθικῶς. Τούτων ὁ μὲν προώριστα πρὸς τὴν ἔξω προμήθειαν, ἡ δὲ πρὸς τὴν ἔσω διατήρησιν.⁴ Εἰς τὸν ἄνδρα ὁμοῦς ἀρμόζει ἡ ἐπὶ τῆς οἰκογενείας ἡγεμονεία· « τὸ γὰρ ἄρρεν φύσει τοῦ θήλεος ἡγεμονικώτερον.»⁵ Ὁ ἀνὴρ πρέπει νὰ φέρηται πρὸς τὴν γυναῖκα οὐχὶ δεσποτικῶς, ἀλλ' ἀριστοκρατικῶς,⁶ διότι καὶ ἡ γυνὴ ἔχει θέλησιν τινα καὶ περ ἀσθενεστέραν τῆς τοῦ ἀνδρός.

Αἱ ἐγκυμονοῦσαι γυναῖκες πρέπει νὰ μεταλαμβάνωσι κατ' Ἀριστοτέλη ἰσχυρᾶς τροφῆς καὶ νὰ κινῶνται καθ' ἡμέραν, πορευόμεναι πρὸς τιμὴν τῶν θεοτήτων ἐκείνων, αἵτινες ἐφορῶσι τὰ τῆς γεννήσεως. Πᾶσα πνευ-

1 Πολιτ. 5, (8) 4.

2 Ἠθικ. Νικ. 8, 14.

3 Πολιτ. 4, (7), 16.

4 Πολιτ. 1, 2, 3, 4.

5 Αὐτ. 1, 12.

6 Ἠθικ. Νικ. 8, 12.

ματική ἀσχολία πρέπει νὰ ἀπαγορεύηται εἰς τὰς ἐγκύους γυναῖκας ἕνεκα τῆς ἐπιβλαβοῦς αὐτῆς ἐπὶ τὰ ἔμβρυα ἐπενεργείας.¹ Ἡ μήτηρ ἔχει τοιαύτην σχέσιν ὡς πρὸς τὰ ἔμβρυα, οἷαν τὸ ἔδαφος πρὸς τὰ φυτὰ, ὡς δὲ τὸ ἔδαφος ἐπιδραῖ ἐπὶ τὰ φυτὰ, οὕτω καὶ ἡ μήτηρ ἐπὶ τὸ κυοφορούμενον.²

Ὁ Ἀριστοτέλης, κανονίζων τὰ περὶ τὴν τῶν παίδων γέννησιν, ἀποφαίνεται ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν τέκνων πρέπει νὰ ᾖ ὠρισμένος· τὰ δὲ πέραν τοῦ ἀριθμοῦ τούτου κυοφορούμενα πρέπει νὰ ὑφίστανται ἄμβλωσιν ἐν τῷ μητρικῷ σώματι « πρὶν αἰσθησιν ἐγγενέσθαι καὶ ζωὴν. »³ Ἡ σκληρὰ αὕτη γνώμη τοῦ ἐξόχου φιλοσόφου, ἐπιτρέποντος τὴν τοῦ ἐμβρύου ἐξάμβλωσιν, στηρίζεται μὲν ἐπὶ οἰκονομολογικῶν θεωριῶν, δικαιολογεῖται δὲ πῶς ἐκ τῆς σφαλερᾶς αὐτοῦ παραδοχῆς ὅτι τὰ ἔμβρυα δὲν ἔχουσιν αἰσθησιν καὶ ζωὴν. Ὡσαύτως σκληρὰ καὶ ἡ ἑτέρα τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου γνώμη, σπαρτιατικῆς τραχύτητος ὄζουσα, καθ' ἣν τὰ πεπηρωμένα βρέφη πρέπει ν' ἀποκλείωνται τῆς τροφῆς, ὡς ἄχρηστα δῆθεν τῆς πολιτείας μέλη.⁴

Ε'.) Περὶ τῆς φύσεως τῶν παίδων.

Ὁ παῖς, ἐν ὅσῳ μένει ἐν τῇ γαστρὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ κεκλεισμένος, ἔχει τὸν ἑαυτοῦ βίον ὅμοιον πρὸς τὸν τοῦ φυτοῦ⁵ μετὰ δὲ τὴν γέννησιν αὐτοῦ ἄρχονται ἐμφανιζόμενα ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἴχνη τῶν μελλουσῶν μεγάλων δυνάμεων. Τὰ παιδιά ὡς καὶ τὰ θηρία ῥέπουσι πρὸς τὸν ἄλυπον βίον καὶ τὰς ἡδονάς⁶ ἀμφότερα τὰ ζῶα ταῦτα ἐκουσίως μὲν ἐνεργοῦσιν, ἀλλ' ἄνευ προαιρέσεως ἤτοι λόγου,⁷ διὸ οὐδὲ δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν ἐνάρετα, ἐπομένως καὶ εὐδαίμονα.⁸

1 Πολιτ. 4, (7) 17.

2 Αὐτ. 4, (7) 16.

3 Αὐτόθι.

4 « Περὶ δὲ ἀποθέσεως καὶ τροφῆς τῶν γινομένων ἔστω νόμος μηδὲν πεπηρωμένον τρέφειν » (Πολιτ. 4 (7), 16).

5 « Τὰ γοῦν φυτὰ τοιαύτης τινὸς ἔοικε μετέχειν ζωῆς, ὥσπερ καὶ τὰ παιδιά, καὶ γὰρ ταῦτα κατὰ τὴν πρώτην ἐν τῇ μητρὶ γένεσιν πεφυκότα μὲν διατελεῖ, καθεύδοντα δὲ τὸν πάντα χρόνον » (Ἠθ. Εὐδημ. 1, 5).

6 Ἠθικ. Νικομ. 7, 13.

7 « Τοῦ μὲν γὰρ ἐκουσίου καὶ παῖδες καὶ τὰ ἄλλα ζῶα κοινωνεῖ· προαιρέσεως δὲ οὐ· οὐ γὰρ κοινὸν ἡ προαίρεσις καὶ τῶν ἀλόγων » (Αὐτ. 3, 4).

8 Αὐτόθι 1, 10.

Ἐν τῇ νεότητι ὁ ἄνθρωπος κατ' Ἀριστοτέλη μακρότερον ἢ ἐν τῇ μετὰ ταῦτα ἡλικίᾳ· διότι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ δὲν εἶναι εἰσέτι βεβαρυμένον ἐκ πολλῶν ἐντυπώσεων· ἐννοεῖ ὁμοίως καλλίτερον ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ ἡλικίᾳ, διότι ἐν ταύτῃ μάλιστα παραγίνεται τὸ ὄργανον τῆς ψυχῆς ἥτοι ὁ νοῦς.⁸

Ὁ βίος τῶν παιδῶν εἶναι ἐστραμμένος πρὸς τὸ μέλλον, ὕπερ παρίσταται εἰς αὐτοὺς πλήρες ἐλπίδων, ἀντιθέτως πρὸς τὸν βίον τῶν πρεσβυτέρων, τῶν στερουμένων τοιούτων ἐλπίδων. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται τὸ εὐκίνητον καὶ ἀνήσυχον τοῦ νεανικοῦ βίου καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς τῶν παιδῶν τερπνῆς ἐνασχολήσεως.¹

Γ'.) Περὶ τῆς μεταξὺ παιδῶν καὶ γονέων σχέσεως.

Οἱ γονεῖς ἀγαπῶσι τὰ ἑαυτῶν τέκνα ὡς ἴδια αὐτῶν ἔργα ἢ ὡς ἑαυτούς.² κατ' ἐξοχὴν δὲ « αἱ μητέρες φιλοτεκνότεραι· ἐπιπονωτέρα γὰρ ἢ γέννησις καὶ μᾶλλον ἴσασιν ὅτι αὐτῶν.»³ Οἱ γονεῖς μεμνημένοι ὅτι τὰ τέκνα εἶναι ποιήματα αὐτῶν, ἀγαπῶσι ταῦτα πλείοτερον ἢ ὅσον ἀνταγαπῶνται παρ' αὐτῶν.⁴ Ὅτι ἡ ἀγάπη τῶν γονέων εἶναι φυσικὴ καὶ οὐχὶ ἰδιοτελῆς ἀποδεικνύεται ἐκ τούτου ὅτι αἱ μητέρες φιλοῦσι μὲν τὰ ἑαυτῶν τέκνα, « ἀντιφιλεῖσθαι δὲ οὐ ζητοῦσι.»⁵ Ὅπως δὲ πᾶσα ὑπερβολὴ ἀποφευκτέα, οὕτω καὶ ἡ ἀγάπη τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα πρέπει νὰ ᾖ μεμετρημένη.⁶

Ἡ σχέσις μεταξὺ πατρὸς καὶ τέκνων ἀποτελεῖ τὴν εἰκόνα τῆς βασι-

1 « Διατί πρεσβύτεροι μὲν γινόμενοι μᾶλλον νοῦν ἔχομεν, νεώτεροι δὲ ὄντες θάττον μακρότερον; — ὁ νοῦς τῶν φύσει οὐκ εὐθύς, ἀλλ' ἐπὶ γήρως ἡμῶν μάλιστα παραγίνεται κτλ. » (Προβλ. 30, 5).

2 « Ἄμα δὲ καὶ δεῖ τοὺς πατέρας ἔχειν τινὰ διατριβὴν—οὐ γὰρ δύναται τὸ νέον ἡσυχάζειν » (Πολιτ. 4, (7) 6).

3 « Πάντες ἀγαπῶσι μᾶλλον τὰ αὐτῶν ἔργα, ὡς περ οἱ γονεῖς καὶ οἱ ποιηταί » (Ἠθ. Νικ. 4, 1, 20).—« Γονεῖς μὲν τέκνα φιλοῦσιν ὡς ἑαυτούς » (Αὐτόθι 8, 14, 20).

4 Αὐτόθι 9. 7, 20.

5 « Ὁ οὖν πατήρ ἐννοεῖ πως πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὄντα ποίημα, τῇ μνήμῃ καὶ ἐλπίδι ἀγόμενος, διὸ μᾶλλον φιλεῖ ὁ πατήρ τὸν υἱόν, ἢ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα » (Ἠθικ. μεγ. 2, 12).—« Μᾶλλον συνωκείωται τὸ ἀφ' οὗ τῷ γεννηθέντι, ἢ τὸ γεννώμενον τῷ ποιήσαντι κτλ. » (Ἠθικ. Νικ. 8, 14, 15).

6 Αὐτ. 8, 9, 30.

7 « Φαῦλαι δὲ καὶ φευκταὶ αὐτῶν εἰσὶν αἱ ὑπερβολαί » (Αὐτ. 7, 6, 10).

λικῆς κυβερνήσεως, καθ' ὅσον ὁ βασιλεὺς πρέπει νὰ φέρηται πρὸς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ὡς ὁ πατὴρ πρὸς τὰ ἑαυτοῦ τέκνα.¹ Ἡ πατρικὴ ὅμως κυβέρνησις ὑπερτερεῖ τῆς βασιλικῆς κατὰ τὸ μέγεθος τῶν εὐεργετημάτων· διότι ὁ πατὴρ εἶναι οὐ μόνον ὁ παροχευὸς τῆς ζωῆς, τοῦ πολυτιμοτάτου τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ παιδαγωγὸς τοῦ παιδός.² φύσει δὲ ἔχει ἀρχικὴν ἐξουσίαν ὁ πατὴρ ἐπὶ τῶν υἱῶν,³ οἵτινες κτήματα αὐτοῦ εἶναι.⁴

Οἱ παῖδες ἀγαπῶσι τοὺς ἑαυτῶν γονεῖς, ὡς λαβόντες παρ' αὐτῶν τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως,⁵ καὶ θεωροῦσι τὴν τούτων ἐπιμέλειαν κρείσσονα τῆς ἑαυτῶν καὶ τιμῶσιν αὐτοὺς ὡς θεοὺς,⁶ εἰ καὶ οὐδέποτε δύνανται νὰ πληρωθῶσιν ἐπαξίως αἱ πρὸς τούτους εὐεργεσίαι οὐ μόνον τῶν γονέων, ἀλλὰ καὶ τῶν διδασκάλων.⁷

Ἐν τῇ τῶν παιδῶν ἀγωγῇ τὸ ἔργον τῶν γονέων εἶναι μεμερισμένον· διότι εἰς μὲν τὸ πατρικὸν ἔργον ἀρμόζει ἡ διδασκαλία, εἰς δὲ τὸ τῆς μητρὸς ἡ σωματικὴ ἐπιμέλεια.⁸

Ζ'.) Περὶ σωματικῆς τῶν παιδῶν ἀγωγῆς.

Περὶ σωματικῆς τῶν παιδῶν ἀγωγῆς τὸν λόγον ποιούμενος ὁ Ἄριστοτέλης ἀρχεται ἀπὸ τῆς τῶν βρεφῶν τροφῆς· καταλληλοτάτην δὲ τροφήν τῶν γεγεννημένων καὶ παραδεδεγμένων παιδῶν καὶ χρήσιμον πρὸς τὴν τοῦ σώματος δύναμιν καὶ ἀποφυγὴν νοσημάτων θεωρεῖ τὴν τοῦ γά-

1 «Ὁμοιώματα δ' αὐτῶν καὶ οἷον παραδείγματα λάβοι τις ἂν καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις. ἡ μὲν γὰρ πατρὸς πρὸς υἱεὺς κοινωνία βασιλείας ἔχει σχῆμα· τῶν τέκνων τῷ πατρὶ μέλει.—Πατρικὴ γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἡ βασιλεία εἶναι» (Αὐτ. 8, 12, 5).

2 «Τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πατρικὴ, διαφέρει δὲ τῷ μεγέθει τῶν εὐεργετημάτων· αἴτιος γὰρ τοῦ εἶναι, δοκοῦντος μεγίστου εἶναι καὶ τροφῆς καὶ παιδείας» (Ἠθικ. 8, 13, 2).

3 «Φύσει τε ἀρχικὸν πατὴρ υἱῶν» (Αὐτόθι).

4 Ἠθικ. Νικ. 5, 10. Ἠθικ. μεγ. 34.

5 «Οἱ γονεῖς μὲν γὰρ στέργουσι τὰ τέκνα, ὡς ἑαυτῶν τι ὄντα· τὰ δὲ τέκνα τοὺς γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων τι ὄντα.» (Αὐτ. 8, 14).

6 «Δόξεις δ' ἂν τροφῆς μὲν γονεῦσι δεῖν μάλιστα ἐπαρκεῖν ὡς ὀφείλοντας, καὶ τοῖς αἰτίοις τοῦ εἶναι κάλλιον ὄν ἢ ἑαυτοῖς εἰς ταῦτ' ἀπαρκεῖν καὶ τιμὴν δὲ γονεῦσι καθάπερ θεοῖς» (Αὐτ. 9, 2).

7 Αὐτόθι 8, 16. 9, 1.

8 «Οὕτω προσωκονόμηται ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἑκατέρου ἡ φύσις τοῦ τε ἀνδρός καὶ τῆς γυναικός.—Καὶ περὶ τέκνων τὴν μὲν γένεσιν κοινήν, τὴν δὲ ὠφέλειαν ἰδίον· τῶν μὲν γὰρ (γυναικῶν) τὸ θρέψαι, τῶν δὲ (ἀνδρῶν) τὸ παιδεῦσαι ἐστίν» (Οἰκ. 1, 3).

λακτος.¹ Τὴν δὲ χρῆσιν τοῦ οἴνου ἀπαγορεύει εἰς τὴν μικρὰν ἡλικίαν, ὡς ἐπαγομένην ἀσθενείας εἰς τοὺς παῖδας.² Πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ βρεφικοῦ σώματος καὶ ἀποφυγὴν τῆς τούτου ἀργίας συνίστησιν ὁ Ἀριστοτέλης τὴν χρῆσιν μετρίων κινήσεων· πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τῆς τῶν μελῶν διαστροφῆς συνίστησι τὴν χρῆσιν μηχανικῶν τινῶν ὀργάνων. Ὡσαύτως καὶ τὴν παιδιόθεν χρῆσιν τῆς ψυχρολουσίας ὁ αὐτὸς φιλόσοφος θεωρεῖ λυσιτελεστάτην εἰς ἐπίρρωσιν τοῦ παιδικοῦ σώματος.³ Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἔτι δὲ καὶ πρὸς τέρψιν τῶν παίδων συνίστησιν ὁ αὐτὸς φιλόσοφος τὰς παιδιὰς. Πρέπει δὲ αἱ παιδιὰ νὰ ἦναι οὐχὶ ἀνελεύθεροι, οὐδὲ ἐπίπονοι οὐδὲ ἀνειμέναι· νὰ παριστῶσι δὲ ὡς τὰ πολλὰ ὑποθέσεις τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων, εἰς ἃ κατόπιν οἱ παῖδες, ἄνδρες γενόμενοι, θέλουσι ἐπιδοθῆ.⁴ Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου ἐπωφεληθέντες οἱ νεώτεροι παραθέτουσιν ἐνώπιον τῶν παίδων διάφορα ἀθύρματα, παριστῶντα ἀντικείμενα τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων. Ἐν τοῖς τοιούτοις ἀθύρμασι καὶ ταῖς ταιαύταις παιδιᾷ ἀνακαλύπτεται συγχρόνως καὶ ἡ φυσικὴ κλίσις, τουτέστιν ὁ προορισμὸς ἐκάστου παιδὸς, οὗτινος ἡ εὕρεσις ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότατον μέλημα τοῦ παιδαγωγοῦ. Μεταξὺ τῶν συντελούντων εἰς τὴν ἄσκησιν καὶ αὔξησιν τοῦ παιδικοῦ σώματος κατατάσσει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὰς παιδικὰς διατάσεις καὶ τοὺς κλαυθμούς· διὸ καὶ ἀπαγορεύει τὴν ἐπίσχεσιν αὐτῶν.⁵

Η'.) Περὶ ἠθικῆς μορφώσεως.

Ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ κατ' Ἀριστοτέλην ἐρεῖδεται ὡς τὰ πολλὰ ἐπὶ τοῦ ἐθιμοῦ, τούτου ἕνεκα ὅσῳ καλλιτέρα εἶναι ἡ ἠθικὴ ἄσκησις ἔν τινι πόλει, τοσοῦτῳ καλλιτέρα εἶναι καὶ ἡ τύχη αὐτῆς.⁶ Ὁ νόμος οὐδεμίαν δύναμιν

¹ «Φαίνεται δὲ—ἡ τοῦ γάλακτος πληθύουσα τροφή μάλιστα οικεῖα τοῖς σώμασι» (Αὐτ. 4, (7), 17).

² Αὐτόθι.

³ Πολιτ. 4, (7) 17.

⁴ «Διὸ τὰς παιδιὰς εἶναι δεῖ τὰς πολλὰς μιμήσεις τῶν ὑστερον σπουδαζομένων» (Αὐτόθι).

⁵ «Τὰς δὲ διατάσεις τῶν παίδων καὶ κλαυθμούς οὐκ ὀρθῶς ἀπαγορεύουσιν οἱ κωλύοντες ἐν τοῖς νόμοις· συμφέρουσι γὰρ πρὸς ἄσκησιν, γίνεται γὰρ τρόπον τινὰ γυμνασία τοῖς σώμασι» (Πολιτ. 4, (7), 17).

⁶ «Ἄει δὲ τὸ βέλτιον ἦθος βελτίονος αἴτιον πολιτείας» (Πολιτ. 5, (8), 4). Πρὸβλ. Αὐτ. 2, 5. 3, 41.